

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ (НА ПРИКЛАДІ КОНЦЕПЦІЇ «ЖИВОГО ДЕРЕВА»)

Норми Конвенції 1950 р. мають загальний характер, і права людини здебільшого констатуються в абстрактній оцінній формі. Проте враховуючи, що сформулювати вичерпний перелік прав та форм їхньої реалізації в тексті Конвенції 1950 р. неможливо, справжній сенс норм зазначеного міжнародно-правового акту з'ясовується лише після тлумачення і застосування в рішеннях Європейського суду з прав людини. Прецедентна практика Суду сьогодні виконує функцію надзвичайно важливого інструменту при захисті прав людини. Від створення Суду і до сьогодні рішення, які приймає цей судовий орган, принципово важливі, оскільки саме в них містяться положення, що дають змогу визначити, наскільки ефективно та якісно дотримуються й забезпечуються права й свободи людини, наскільки гуманізовані джерела національного права, а отже, і правова система держави.

Як вказується у деяких наукових джерелах, після підписання Конвенції 1950 р. та з початком діяльності Суду у Страсбурзі (1953 р.) експериментальна ідея про захист прав людини тільки на підставі Конституції або Конвенції набуває загальноєвропейського визнання, адже європейське право з прав людини – це переважно прецедентне право, що є обов'язковим для країн, які підписали та ратифікували Конвенцію [1].

Слід зауважити, що відомий дослідник європейської системи захисту прав людини Джеремі Макбрайд в одній із статей зазначив, що кожен хто прагне застосувати Європейську конвенцію з прав людини, має чітко усвідомити, що лише ознайомлення з текстом положень Конвенції не дає змоги збагнути весь її сенс [2, с. 561].

Варто наголосити, що відповідно до ч. 1 ст. 32 Конвенції 1950 р. тлумачення її норм віднесено до виняткової компетенції Суду [3, ст. 32]. Можна вважати, що прецедентна практика ЄСПЛ у такому разі є основою офіційного міжнародного тлумачення Конвенції 1950 р. А згідно із ст. 46 Конвенції 1950 р. держави-учасниці зобов'язуються виконувати рішення Європейського суду з прав людини в будь-яких справах, в яких вони є сторонами [4].

Ф. Куїн щодо цього зазначив, якщо Конвенція є скелетом, то прецедентне право є плоттю, яка дає йому життя [5, с. 143].

У положенні ч. 1 (в) ст. 28 14-го Протоколу до Конвенції 1950 р. вперше застосовується термін «усталене прецедентне право Суду», що є закріпленням практики, що склалась, у тексті цього міжнародного договору.

Разом з цим, ЄСПЛ при розгляді справ щодо порушення прав людини керується своєю автономією щодо питання тлумачення норм Конвенції 1950 р., непов'язаний і не залежить від норм національного права та практики держави громадянства заявника, а бере до уваги винятково прецеденти з раніше розглянутих справ.

Без застосування принципів прецедентного права неможливо було би забезпечити ефективну дію Конвенції 1950 р., більшість основних положень якої сформульовано в надто абстрактній формі. Лише послідовний розвиток практики Стразбурзького суду дає можливість усунути загрозу неоднозначного розуміння змісту основних прав і свобод людини й появи «подвійних стандартів».

Слід зазначити, що право, створене ЄСПЛ на основі положень Європейської конвенції про захист прав людини, дедалі більше набуває характеру *jus commune* (загального права) у сфері прав людини відповідно до того наскільки встановлює норми, що мають цінність для держав нашого континенту. Як визнає Європейський суд з прав людини, Конвенція 1950 р. стала «...установчим документом європейського публічного порядку».

Як влучно означив Рене-Жан Дююї, неказане право відображається в сказаному праві для того, щоб розкритись у писаному праві. Це «неказане» право зрозуміло впливає із судового тлумачення Судом та Комісією норм Конвенції. Саме внаслідок такого тлумачення появилось *corpus juris*, що стосується всіх галузей права: конституційного, кримінального, цивільного й адміністративного [6].

Зміст судової правотворчості полягає насамперед у заповненні прогалин у законодавстві, коли певна норма права викладена нечітко та незрозуміло для суб'єктів правовідносин, що потребувало додаткового тлумачення при розгляді справи у разі відсутності відповідної норми при вирішенні спорів, а також правових колізій між нормами права, коли формулюють принцип пріоритетності цих норм, який потім стає обов'язковим у судовій практиці.

Проте, творча діяльність суддів, у тому числі щодо конкретизації норм про фундаментальні права та свободи (розширеного тлумачення), як стверджує С. Шевчук, ґрунтується на доктрині судового прецеденту, зміст якої полягає в обов'язковості для органів судової влади виконання їхніх попередніх рішень (*stare decisis*). Цей термін походить від лат. вислову «*stare decisis et non quieta movere*», що означає дотримуватись вирішеного та не змінювати вирішені питання [7, с. 316].

У ході розгляду справи «Тайрер проти Об'єднаного Королівства» Суд наголосив, що Конвенція 1950 р. є «живим інструментом» і має тлумачитись відповідно до сучасних умов. Для з'ясування, що таке «сучасні умови», Суд часто використовує порівняльний підхід з метою визначення загальних стандартів і змін у законах і правозастосовній практиці держав-учасниць Конвенції 1950 р. У 1999 р. Суд визначив, що динамічність його тлумачень не призведе до зниження стандартів, а навпаки оскільки «...все більш високий стандарт, якого вимагали у сфері захисту прав людини і основних свобод, відповідно вимагає великої стійкості в оцінці порушень фундаментальних цінностей демократичних суспільств».

Як зазначив суддя ЄСПЛ Baroness Hale: «Які природні межі зростання живого дерева? Вони не встановлені буквальним значенням слів, що використані. Вони не встановлені намірами укладачів, будь то фактичними або передбачуваними. Вони навіть не встановлені тим, що укладачі точно не мали на увазі».

Динамічне тлумачення розглядають як: а) доктрину тлумачення (правотлумачний підхід), який виходить з "рухливості" змісту положень законодавства; б) зміну інтерпретації норми права за незмінності її текстуального вираження у джерелі права, що дістає вираження в інтерпретаційному акті [8].

Поширеною є ідея, що саме Європейська Конвенція про захист прав та основоположних свобод людини, текст якої складно змінити, потребує саме динамічного тлумачення. Це пояснюється тим, що без творчого "приспосувального тлумачення" (термін. П.М. Рабіновича), такі документи перестають виконувати свої головні функції, застарівають, гальмують розвиток суспільства. В Західній літературі часто використовують терміни "живе дерево Конституції" [9] для підкреслення того, що зміст конституції може змінюватись природно, від епохи до епохи, за незмінності самого тексту конституції. Термін "живий конституціоналізм" або використовуваний Європейським судом у відношенні Європейської конвенції з прав людини термін "живий інструмент" ймовірно походять з рішення Верховного Суду Канади, автор якого Лорд Сенкі назвав Конституцію "живим деревом, що може рости та розвиватись до своїх природних меж" [8, с. 146].

Через судове тлумачення Конвенції 1950 р. загальні європейські норми про права й основні свободи людини втілюються в життя. Завдяки створенню ЄСПЛ Конвенція 1950 р. внесла елемент новаторства в міжнародні відносини. Основоположні принципи судової практики Страсбурга – це водночас «ключі читання», якими є ці принципи тлумачення, що дають змогу зрозуміти логічний юридичного міркування, а також технічні аспекти, які належать до специфічних галузей процесуального права і відображають класичні сфери прав людини й основних свобод.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ясинок М.М Цивільний процес України [Електронний ресурс] / М.М. Ясинок. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1791040757945/pravo/tsivilniy_protses_ukrayini_-_yasinok_mm.
2. Макбрайд Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини [Текст] / Дж. Макбрайд; за ред. О.Л. Жуковської // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст. – К.: ВІПОЛ, 2004. – С. 761.
3. Державотворення і право творення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Ю.С. Шемшученка: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2001. – 656 с.
4. Європейська Конвенція з прав людини. European Court of Human Rights Council of Europe, F-67075 Strasbourg cedex. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf.
5. Quinn F. Human Rights and You. Warsaw: OSCE/ODIHR, 1999. – P. 153.
6. What is a fair trial? A Basic Guide to Legal Standards and Practice / Lawyers Committee for Human Rights, 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.humanrightsfirst.org/wp-content/uploads/pdf/fair_trial.pdf.
7. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні [Текст] / С. Шевчук – К.: Реферат, 2007. – 640 с.
8. Гончаров В.В. Динамічне тлумачення юридичних норм / Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України / Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. – Серія І. Дослідження та реферати. – Вип. 27. – Львів: СПОЛОМ, 2013. – 252 с.
9. Гончаров В. Від старої теорії тлумачення до нової: основні виклики та рішення / В. Гончаров // Філософія права і загальна теорія права - 2014. - № 1-2. - С. 53-69.